

VI. DE STRIJD MET DE STATEN TOT AAN DEN DOOD VAN JAKOB VAN BRONCKHORST-BATENBURG.

De Kleefsche tusschenkomst bij de Unie mocht niet baten. Het leger onder overste Wolter Hegeman nam reeds den 7den September 1580, dus op den datum van hertog Wilhelms brief, Anholt in en, naar Dietrich zeide, werd het ook gedeeltelijk geplunderd. Het is niet uit te maken, of deze plundering wel veel meer is geweest dan het eischen van kwartier en proviand. Om nog grooter ellende te voorkomen, zag de heer van Anholt zich genoodzaakt met den geduchten krijgsman, die de overgave van huis en stad Breedevoort eischte, een verdrag te maken. Hierin werd gezegd, dat de heer van Anholt, ter voorkoming van nog grootere nadeelen en gevaren dan die, waarin de arme burgers en onderdanen van de heerlijkheid Anholt reeds zijn gevallen, namens zijn principaal Breedevoort opent en toestaat, dat er ter bewaking 30 man, door de geünieerde provincies te bezoldigen, in garnizoen gelegd worden. De pandsovereiniteit zal niet worden verkort; drost, rentmeester en onderdanen worden in hun plichten, vrijheden en privilegiën niet bezwaard; in zaken van rechten, soevereiniteit, geschut, munitie, inkomsten, enz. wordt niet, hoegenaamd, ingegrepen. Alles, wat den Anholter onderdanen ontnomen is, wordt hun teruggegeven en daartoe worden vóór den afmarsch de namen der soldaten, die geplunderd hebben, bekend gemaakt. En bij dit alles mogen stad, huis of heerlijkheid Anholt in het minst niet benadeeld worden.

Adolf Fonck, richter te Anholt, en Wilhelm Dunsberg, licentiaat in de rechtsgeleerdheid, werden door Dietrich belast, Breedevoort met den inhoud van deze overeenkomst in kennis te stellen en de welwillendheid der bewoners ter voorkoming van verder onheil in te roepen. Hij vroeg alle medewerking der Breedevoorters om te redden, hetgeen nog te redden viel en dit beteekende zeker, dat Breedevoort zich over moest geven. Ook wendde Dietrich zich weder tot het hoofd van den Nederlandsch-Westfaalschen Kreis, om zich te beklagen over het aan Anholt, als „reichsunmittelbare” heerlijkheid aangedane geweld en met het verzoek, hem bij te staan bij zijn pogingen ter verkrijging van schadevergoeding; Dietrichs zwager Johan van Raesfeldt bracht dezen brief 1) over. Hij is geschreven te Rees, waar Dietrich

1) 11 Sept. 1580, copie, Kriegsakten no. 256, Bd. II, F. S.-S. Arch.

een huis bezat, dat hij thans, wijkende voor Hegeman, had betrokken.

De Staten van Gelderland werden terstond door Hegeman zelf op de hoogte gebracht van de onvoldoende inschikkelijkheid van den grijsen Anholter. Zij vermaanden dezen daarop, zich niet aan verder verzet te wagen en het boven bedoelde verdrag met Hegeman legden zij zoo uit, alsof Dietrich zich daarmee gebonden had, om geheel naar hunne zijde over te gaan. Zij spraken van een verschuldigten plicht, die op Dietrich rusten zou, omdat huis en ambt Breedevoort krachtens den pandbrief aan Gelderland verbonden waren en dus met Gelderland op en neder dienden te gaan 1). Wat men van dit laatste ook moge laten gelden, natuurlijk beklaagde Dietrich zich in de aller-eerste plaats over de invasie in Anholt. Wanneer wij ons nu herinneren, hoe Jakob, ook namens zijn vader, Parma had gezocht, dan vinden wij, dat Dietrich de grens van de diplomatieke eerlijkheid bereikt, als hij aan het Hof thans antwoorden gaat: dat hij zulk een vijandschap van de Gelderschen niet had verwacht; maar dat hij, uit hetgeen nu geschied is, wel met voldoende duidelijkheid waarnam, hoe de aandrijvers van dat alles en de Gelderschen, die het geaprobeerde hadden, jegens hem en de zijnen sedert lang gezind waren en nog zijn. En in de tweede plaats, dat hij zelf het verdrag met Hegeman heel anders uitlegde, dan het Hof deed: Hegeman had uit Anholt dienen te vertrekken, als hem Breedevoort geopend werd; maar dit kon hem niet geopend worden, omdat hij niet ophield Anholt te plunderen en dus blijkbaar onbetrouwbaar was. Met een keizerlijk gebaar had de verjaagde Dietrich hem alsnog Breedevoort aangeboden, mits hij zelf gijzelaar wilde wezen. Doch ook dit had de vechttas niet aangenomen 2)!

Ook elders deden dezelfde moeilijkheden zich voor. Wel werd een oogenblik gevreesd, dat de soldaten de Heeren Staten in den steek zouden laten 3); maar het Hof durfde toch wel een patent uit te geven, waarbij het verklaarde, dat de inwoners van Baer en Lathum in bescherming genomen werden, omdat zij zich steeds goede patriotten betoond hadden. En dit deed het Hof, al behoorde de genoemde bannerij aan den heer van Anholt! Te ernstiger kon deze dan nu over het lot zijner Breedevoorters denken 4).

Bij denken bleef het niet; er werd ook gehandeld. Terwijl het verblijf van Jakob van Bronckhorst onbekend was — zijn vader vermoedde, dat hij in of bij Milendonck (bij Neuss) was — waren er troepen op komst, om Anholt te ontzetten, die bij Beck over den Rijn zouden komen. Tegen drie vendels ruitery en nog een troep voetvolk, onder Remen te Aalten gelegerd, hadden 25 Breedevoortsche soldaten een uitval gedaan, die goed slaagde, zoodat er ook gevangenen gemaakt werden, o. w. een edelman. „Hadden ze nog 100 schutten meer gehad,

1) 11 Sept. 1580, Kriegsakten no. 256, Bd. II, F. S.-S. Arch.

2) Conc. 14 Sept. 1580, Kriegsakten no. 256, Bd. II, F. S.-S. Arch.

3) Corresp. v. h. Hof m. h. kw. v. Zutphen, 10 Sept. 1580, no. 5626, min., R. A. Arnhem.

4) Corresp. v. h. Hof m. h. Kw. v. Zutphen, 15 Sept. 1580, no. 5629, min., R. A. Arnhem.

dan zouden ze met Gods hulp ook al de anderen gedood hebben" 1). Er was hulp op komst, door Jakob georganiseerd om het vaderlijk bezit te verlossen. Uit een brief aan zijn vrouw, die dit een avontuurlijk ondernemen vond en er hem een verwijt van maakte, terwijl zij zelve ook uit Anholt geweken was, blijkt dit het eerst 1). Hij stond in verbinding met Rennenburg, voor wien door den Kleefschon hopman Struyf een nieuw legertje werd verzameld. Op het bericht, dat Jakob met de voor Spanje geworven troepen bij Xanten over den Rijn zou komen en, eenmaal op den rechteroever, regelrecht naar Anholt zou trekken, blies hopman Hegeman terstond den aftocht uit Anholt. Het verblijf der Geuzen had slechts 14 dagen geduurd.

Jakob kon zonder moeite zijn vaderstad met het leger binnentrekken en liet dit daarna zijn bestemming volgen, n.l. naar George van Lalaing, graaf van Rennenburg, die het op Doetinchem gemunt had 2). Twee vendels behield hij zelf, terwijl hij, zooals zijn belofte in den boven aangehaalden brief aan zijn gemalin luidde, met haar in Anholt bleef. Bijgestaan door den overste Martin Schenck van Nideggen, heer van Blienbeek, deed hij alle moeite om Anholt en Bredevoort in een beteren toestand van verdediging te brengen. Op het slot te Anholt werden 23 Blienbeeksche oudgedienden, te Anholt en Bredevoort het eigenlijke Anholter vendel gelegd. Groenlo, dat door de geünieerden onbezet gelaten was, werd door het gros van het Spaansche regiment veroverd en tot garnizoensplaats van Jakob's tweede vendel bestemd. De boven reeds genoemde licentiaat Wilhelm Dunsberg werd bevelhebber over de bezetting van Anholt en Jakobs zwager Goswin van Raesfeldt opperbevelhebber met het oog op latere veldtochten. De vendels hadden elk een sterkte van ongeveer 300 man, zooals uit de gegevens van den Anholtschen secretaris en rentmeester Johann Schenck uit het jaar 1585 blijkt. Van het eerste vendel lagen toen op het slot te Anholt 30 man, in de stad 120 man; op het kasteel te Bredevoort 30 man en in de stad 82 man; op het huis Moyland bij Kalkar 10 man, totaal 272 man. In het eerst waren de manschappen grootendeels uit Rijnland afkomstig, later treffen wij ook namen aan uit de omgeving, zooals uit Dinxperlo, Gendringen, Silvolde, Wehl, Zelhem, Sinderen, Hengelo, enz. Daar deze troepen hun soldij dikwijls zeer ongeregeld en te laat ontvingen en zij zodoende soms gebrek aan het allernoodzakelijkste hadden, verschaften zij zich veelal onderhoud door plunderingen in nabijegelegen streken, waar de Staat-schen lagen, in neutrale streken en zelfs in steden, die haar contributie, waartoe zij zich verbonden hadden om van plundering vrij te blijven, niet tijdig opbrachten. Hiertoe behoorden plaatsen van het graafschap Berg, Doetinchem, Wisch e. a. Voor de bezetting van het huis Werth moesten de bewoners dier heerlijkheid bijv. 50 thaler per week

1) Bijlage XL.

2) In het begin van 1580 correspondeert Rennenburg nog als vriend met het Hof en den Prins.

offeren. Als contributie-plichtig voor het garnizoen van Bredevoort en Groenlo golden het graafschap Zutphen, Twente en het ambt Bredevoort, terwijl ook geld uit de bovengenoemde streken naar Bredevoort vloeyde. Verscheidene lijsten dezer contributiën zijn bewaard gebleven.

Er ontstaat nu een gevestigde oorlogstoestand in de Graafschap.

Zutphen deelt 2 October aan het Hof mede, dat het vendel van hopman van Mechelen in die stad niet welkom zal zijn, wegens de slechte herinneringen, die men er van vroeger nog van heeft; dat Lochem noodzakelijk geproviandeerd moet worden en dat Doesburg hulp moet hebben; Groenlo is reeds in bezit van de Spaanschen 1). Twee dagen later vraagt Zutphen een goede hoeveelheid kruit 2) en nog enkele dagen later vraagt de Kwartiersdag, ter ondersteuning van een schrijven van kolonel Norrits, die met een Engelsch regiment te Doesburg ligt, voor de tweede maal toezending van de gevraagde behoeften voor die stad 3). Maar het is reeds te laat: Rennenburg schrijft uit Didam aan Jakob van Bronckhorst, dat hij diens aansporing niet noodig had en inderdaad dienzelfden morgen naar Doesburg zou trekken, waar Jakob hem op het huis zou kunnen treffen 4). Frederik van Pallandt, heer van Keppel, belooft aan het Hof, dat hij zijn huis bewaren zal, zoodat de Vereenigde Provinciën zijnerzijds geen schade zullen hebben 5). Maar spoedig komt er verandering: kolonel Norrits geeft op 12 October reeds last om het Hof mede te deelen, dat het geheele leger van den vijand — d. i. Rennenburgs leger dus — opgetrokken is, zooals men zegt, naar Friesland 6). Niettemin wordt terstond hierop Groenlo door Rennenburg aangewezen als loopplaats voor een nieuw vendel van Spaanschen onder hopman Otto van Zande 7); deze stad blijft dan Spaansch. De ellende ten gevolge van den overlast, die het onvermijdelijke gevolg is van de aanwezigheid der slecht bezoldigde soldaten, is voor den landdrost der Graafschap aanleiding om aan het Hof te verklaren, dat de huislieden — meerendeels nog voortvluchtig — door hem niet gedwongen kunnen worden om aan de vestingwerken van Doetinchem te komen arbeiden 8). Bronckhorst wordt door vijandige

1) Corresp. van het Hof met het kw. van Zutphen, no. 5647, R. A. Arnhem.

2) Corresp. van het Hof met het kw. van Zutphen, Oct. 1580, no. 5651, R. A. Arnhem.

3) Corresp. van het Hof met het kw. van Zutphen, missive van den Zutph. Kwartiersdag, 7 Oct. 1580, no. 5655, R. A. Arnhem. Van deze Engelsche soldaten ondervond men veel last; zij zijn ook beschuldigd van gemeene zaak gemaakt te hebben met de Duitschers, zie ben., blz. 69 aant. 1.

4) Orig., 7 Oct. 1580, Kriegsakten no. 256, Bd. II, F. S.-S. Arch.

5) Corresp. van het Hof met het kw. van Zutphen, 10 Oct. 1580, no. 5656, R. A. Arnhem. Evenzoo verklaart op 21 Oct. Ermgard van Wisch, gravin-weduwe van Limburg-Stirum, aldaar no. 5670.

6) Corresp. van het Hof met het kw. van Zutphen, 12 Oct. 1580, no. 4660, R. A. Arnhem; vgl. de mededeeling van het Hof aan Gedep. der Nederl. Unie, 17 Oct. 1580, Corresp. de Gueldre et de Zutphen, no. 3676, R. A. Brussel.

7) Rennenburg aan Jakob van Bronckhorst, Weldam (bij Goor) 15 Oct. 1580, orig., no. 256, Bd. II, F. S.-S. Arch.

8) Corresp. van het Hof met het kw. van Zutphen, 2 Nov. 1580, no. 5681, R. A. Arnhem.

Duitsche ruiters geplunderd en heeft 50 man meer bezetting noodig, die er 6 weken later echter nog niet zijn 1). Lochem vraagt verlichting van het onderhoud der ingekwartierde soldaten, voor wie de burgers, die zij zouden beschermen, beginnen te vluchten 2). Het Hof staat echter den onderdanen niet toe, zich uit de moeilijkheden te redden, door zich met den vijand „in settinge” te begeven 3). Hiertoe tracht Jakob van Bronckhorst o.a. die van Warnsveld te bewegen. Hij doet het in naam van den koning van Spanje en zegt hun door middel van Palyck van Marckeloeff aan, dat zij alleen langs dien weg zich voor plundering, brandschatting en gevangenneming zullen kunnen vrijwaren 4). In dezen tijd wordt Seyno van Dorth aangezocht om het ambt van landdrost van Baer over te nemen, daar Jacob van Ommen het blijkbaar volkomen moe is, waartoe hij zich echter alleen bereid verklaart, als hij voldoende voetknechten en ruiters ter beschikking zal krijgen. De kans hierop bestaat, nu de Gedeputeerden der Unie voornemens zijn, de defensie van de Graafschap te reorganiseeren 5).

Middelertwijl rijst tusschen den heer van Anholt eenerzijds en den graaf van den Bergh anderzijds een berg van vijandelijkheden. Hierover moet bijzonder gesproken worden. Toen Hegeman met zijn Geuzen op marsch naar Anholt was, vluchtten, behalve andere bewoners uit den omtrek, ook onderdanen van het graafschap Bergh met have en goed binnen Anholt, waar ze zich veilig achtten voor deze troepen — overigens van hun eigen partij — die overal plunderden, en niet vreezende voor de pest, die toen in het stadje woedde. Zij dachten niet aan de mogelijkheid, dat Anholt ingenomen zou worden, daar het op Duitsch grondgebied was gelegen. Toen dit toch gebeurde, verscheen reeds den dag daarop Derick Rypperbant, drost van Ulft (Bergh) en richter van Gendringen, voor de poort van Anholt, om met Hegeman te spreken, daar het verblijf der Berghschen in de stad nu geen zin meer had en zelfs schadelijk voor hen kon worden. Uit getuigenverklaringen 6) zijn hierover verschillende bijzonderheden bekend; de getuigen leggen er den nadruk op, dat er vriendschappelijk verkeer heeft plaats gehad tusschen Berghschen en de Geuzen en het gevolg van Rypperbants tusschenkomst is dan ook geweest, dat de Berghschen weldra met hun goederen ongehinderd uit de stad vertrekken mochten. Zelfs wordt verhaald, dat één der

1) Corresp. van het Hof met het kw. v. Zutphen, 4 Nov. 1580, no. 5683 en 19 Dec. 1580, no. 5719, R. A. Arnheim. De Duitsche ruiters zijn zeker die van Hohenlohe, die in dezen tijd zeer veel last veroorzaken, bijv. Corresp. de Gueldre et de Zutphen, 19 Jan. 1580, no. 3527, 15 Maart 1580, no. 3553, 27 Oct. 1580, no. 3693, R. A. te Brussel.

2) Corresp. van het Hof met het kw. v. Zutphen, 18 Nov. 1580, no. 5692, R. A. Arnheim.

3) Corresp. van het Hof met het kw. v. Zutphen, 29 Nov. 1580, no. 5699, R. A. Arnheim.

4) Corresp. van het Hof met het kw. v. Zutphen, 1 Dec. 1580, no. 5704, waar bijgevoegd copie van den brief van Marckeloeff aan die van Warnsveld, R. A. Arnheim.

5) Corresp. van het Hof met het kw. v. Zutphen, 3 Dec. 1580, no. 5706, R. A. Arnheim.

6) 3 Dec. 1580, orig., Urk. no. 1398, F. S.-S. Arch.

Berghschen, met name genoemd, aan de zijde der Geuzen medegeholpen heeft om het den Anholters lastig te maken. Toen de troepen van Hegeman, zooals wij boven zagen, na korten tijd uit Anholt terug moesten trekken, vonden zij bij het Berghsche huis Ulft de ophaalbrug over den IJssel open, zoodat zij hun tocht naar Doetinchem en Doesburg ongehinderd konden voortzetten. Om zich hierover te wreken vielen de Spaansche soldaten van Martin Schenck van Nideggen, heer van Blienbeek, uit Anholt telkens op Berghsch gebied om te plunderen. Zij namen den drost Rypperbant, wiens huis geplunderd werd, en den hopman te Ulft, Fredericks, gevangen, waarop eerstgenoemde spoedig te Anholt stierf. Hierover beklagde de graaf van den Bergh zich bitter bij Jakob van Bronckhorst-Batenburg, die echter de verantwoordelijkheid voor het eigenmachtig en gewelddadig optreden der soldaten afwees, daar zij onder Schenck stonden, niet onder hem zelf en hij bovendien afwezig was geweest. — Wij denken hierbij ook aan de gewelddadigheden der soldaten van Bergh in 1572 1). — Maar Jakob vond ook gelegenheid, om Van den Bergh er op te wijzen, dat zijn eigen optreden de oorzaak van deze wraakneming was geweest; en voorts, dat Rypperbant niet tengevolge van de geleden mishandelingen was gestorven, maar aan de pest, waarvan hij bij de gevangenneming de sporen reeds aan de hand gedragen had. De vijandelijkheden namen hiermede nog geen einde, en de graaf van den Bergh wist van Parma salvagardia te verkrijgen. Nog op 6 Juni 1581 had Parma aanleiding, om persoonlijk aan Jakob van Bronckhorst te schrijven, dat er aan dezen overlast een einde moest komen 2).

Soortgelijke moeilijkheden ontstonden tusschen Anholt en Kleef. In November 1580 hadden de soldaten van Jakob twee schepen op den Rijn boven Rees aangehouden en leeggehaald, waarvan de lading gedeeltelijk voor de Unie, gedeeltelijk voor Deventer bestemd was. Op het protest der Kleefsche regeering wegens de schending harer rechten en op haar eisch om schadevergoeding en uitlevering der schuldigen, antwoordde Jakob, dat hij de schade, berokkend aan Kleefsche onderdanen, zou vergoeden; maar dat de plundering der schepen gerechtvaardigd was door het bevel van den Koning om den vijand overal, te water en op het land, aan te grijpen. Ook waren nog onlangs door Kleefschen een dertigtal ossen aan Anholters ontnomen en moesten Anholtsche pachters, die op Kleefsch gebied woonden, aan de Hollandsche troepen rantsoen betalen, waarvoor van Kleefsche zijde geen schadevergoeding werd geboden. Met deze verklaringen nam Kleef geen genoegen; de regeering sprak van landsvredebreuk en herhaalde haar eischen. Zij had aan de Unie en aan de stad Nymegen verzocht, de krijgsgevangen gemaakte Anholters los te laten; maar zij wilde in ieder geval — zooals ons ook boven reeds duidelijk werd —

1) Boven, blz. 37.

2) Orig. Kriegsakten no. 256, Bd. III, F. S.-S. Arch.

noch de eene noch de andere der beide strijdende partijen op haar gebied dulden. Toch hadden in December nog weder invallen plaats. Daarop beval de hertog van Kleef in 1581 de confiscatie der Anholtsche goederen onder Kleef. Dietrich van Bronckhorst protesteerde uit Rees, waar hij nog steeds verblijf hield, hiertegen, doch de Kleefsche hertog bleef onverstoorbaar, te meer omdat de bedoelde goederen sedert kort op Jakob waren overgegaan en deze zijn soldaten niet voldoende weerhouden had van hun geweldadigheden — ongetwijfeld een van de moeilijkste dingen voor een bevelhebber in die dagen.

Over deze confiscatie wendt Dietrich zich meer dan eens tot het Hof; reeds op 17 Januari 1581 1), en vervolgens op 18 Mei, nog steeds uit Rees 2); hij acht haar ongegrond en verzoekt dringend, haar op te heffen.

De oorlogsverrichtingen, waaraan Jakob van Bronckhorst-Batenburg deelneemt, worden langzamerhand iets omvangrijker. Ruiters, te Bredevoort gelegerd, eischen rantsoen van de Doesburgers 3). Hege-man ligt in Lochem en wil Twente intrekken, maar in Oldenzaal, dat Spaansch is, is dit bekend en men roept van die zijde de Twentenaren te wapen, die hierin schijnen te bewilligen, en verwacht hulp van Rennenburg en Bronckhorst 4). Jakobs onderbevelhebber Herman van Lintelo werd bij zijn vertrek uit Groenlo uitgeplunderd en gedood, waarna de koets, waarin hij met zijn concubine reisde, naar Doetinchem werd gevoerd 5); tegen een losgeld werd de vrouw terstond door den Doetinchemschen magistraat vrijgelaten, zoodat het Hof van haar niets wetenswaardigs omtrent de krijgstoestanden kon vernemen 6).

De verovering van de schans op de Geldersche Waard, in Spaansche handen, vormt thans eenigen tijd het doel der Staatsche troepenbewegingen, maar het is weder te Anholt, dat Spaansche versterking wordt geworven 7). Weldra verovert echter Schenck Doetinchem 8); Deventer geraakt in nood 9); bij Goor werkt het plattelandsvolk — zooals strookt met het boven opgemerkte — niet voldoende in het belang van de Unie mede 10); uit de richting van Keulen komen berichten van nieuwe troepenwervingen der Spanjaarden 11); de schans

1) Corresp. van het Hof met het kw. v. Zutphen, no. 5810, R. A. Arnhem.

2) 18 Mei 1581, conc., Kriegsakten no. 256, F. S.-S. Arch.

3) Corresp. van het Hof met het kw. v. Zutphen, 17 Febr. 1581, no. 5756, R. A. Arnhem.

4) De Comm.-generaal van den Kon. v. Spanje aan Jakob van Bronckhorst, 24 Maart 1581, orig., Kriegsakten no. 256, Bd. III, F. S.-S. Arch.

5) Martin Steinhagen aan Jakob van Bronckhorst, 8 Juni 1581, orig. Kriegsakten no. 256, Bd. III, F. S.-S. Arch.; vgl. Corresp. v. h. Hof met het kw. v. Zutphen, 9 Juni 1581, no. 5827, R. A. Arnhem.

6) Corresp. v. h. Hof met het kw. v. Zutphen, 10 Juni 1581, no. 5828, R. A. Arnhem.

7) Corresp. v. h. Hof met het kw. v. Zutphen, 8 Juni 1581, no. 5825, vgl. no. 5827, R. A. Arnhem.

8) Corresp. v. h. Hof met het kw. v. Zutphen, 14 Juli 1581, no. 5846, R. A. Arnhem.

9) Corresp. v. h. Hof met het kw. v. Zutphen, 22 Juli 1581, no. 5858, R. A. Arnhem.

10) Seyno van Dorth aan het Hof, 31 Juli 1581, Corresp. v. h. Hof met het kw. v. Zutphen, no. 5872, R. A. Arnhem.

11) B. S. en R. van Doesburg aan het Hof, 1 Aug. 1581, Corresp. v. h. Hof met het kw. v. Zutphen, no. 5873, R. A. Arnhem.

bij Goor valt in Spaansche handen en de heer van Anholt deelt in den buit met één kanon 1) en één krijgsgevangene, Lubbert Torck van Hemert. Talrijk zijn de bewaard gebleven berichten, die ons een beeld geven van het voortdurend wisselen der krijgskansen, waarbij tegelijkertijd het beeld van de ellende, die de bewoners des lands daardoor trof, voor onzen geest moet verrijzen. In Friesland lijden de Spanjaarden verliezen en daarop maakt Verdugo aanstalten om naar deze streken te komen 2). Voor de beide vendels van Jakob van Bronckhorst, die, naar Willem van den Bergh aan het Hof weet te melden, uit Groenlo en Bredevoort samentrekken op Anholt 3), en welker hoedanigheid door de slechte bezoldiging er niet op vooruit gaat, stelt Parma thans een contributie-gebied vast, dat verantwoordelijk is voor hun onderhoud, onder gezag van den heer — d. i. hier Jakob — van Anholt en hij voegt aan deze vendels voetvolk nog 100 bereden manschappen toe, want het is hem er om te doen, dat zij in staat zullen zijn, dit gebied tegen invallen te verdedigen en den doortocht naar Groningen te beheerschen 4). Reeds in Februari van dit jaar was hierom gevraagd door Jakobs commissarissen Peter de Monte en Dunsberg in een belangrijk stuk, tot Parma gericht, dat bijzonderheden geeft over den noodtoestand, waarin Jakob met zijn vendels begint te geraken en aan het slot de 5 kanonnen van 1572 nog betreurt 5). Merkwaardigerwijze ziet Parma zich weldra genoodzaakt, door middel van Haultepenne, Jakob, die zich beklaagd heeft wegens den overlast dezer nieuw-georganiseerde vendels, tegen hun optreden te verdedigen, opdat Jakobs goede gezindheid jegens den Koning moge blijven bestaan 6)! Als dit niet helpt, zendt Verdugo — die zelf naar Groningen trekt — den luitenant Johan Baptista de Taxis naar Anholt, dat zelfs niet eens door de eigen vendels beschermd schijnt te kunnen worden, om den vijand uit de omgeving daarvan te verdrijven, al weder opdat

1) Luitenant Adam Blanck aan Jakob van Bronckhorst, 20 Juli 1581, orig., Kriegs-akten no. 256, Bd. III, F. S.-S. De Landraad verzoekt het Hof om de Spaansche krijgsgevangenen niet tegen rantsoen los te laten, doch hen vast te houden, opdat men te beter slage in het loskrijgen van de Overijsselsche ridderschappen en raadsvrienden, die op Blienbeek en Bredevoort gevangen zijn, Corresp. de Gueldre et de Zutphen, 19 Aug. 1581, no. 4136, R. A. Brussel. Hierover verder ben., blz. 74.

2) Zie boven, aanm. 1 en Willem van den Bergh aan het Hof, 29 Sept. 1581, Corresp. van het Hof met het kw. v. Zutphen, no. 5950, R. A. te Arnhem.

3) Corresp. v. h. Hof met het kw. v. Zutphen, 2 Oct. 1581, no. 5954, R. A. Arnhem; vgl. bijlage XLIV.

4) 19 Oct. 1581, copie, Kriegsakten no. 256, Bd. III, F. S.-S. Arch. Kort en tijd hiervoor moet gedateerd worden het verzoek van de manschappen der vendels aan hun bevelhebber, Jakob van Bronckhorst, 1581, z. datum, orig., Kriegsakten no. 256, Bd. III, F. S.-S. Arch. Het kasteel Bronckhorst wordt door de Spanjaarden genomen; Keppel ernstig bedreigd, Corresp. van het Hof met het kw. v. Zutphen, 21 Nov. 1581, nos 5985 en 5986, R. A. Arnhem; Verdugo eischt ook van Christ. Schenck dat hij op zijn huis Schuylenburch garnizoen inneme, Corresp. de Gueldre et de Zutphen, 25 Nov. 1581, nos 4238 en 4238*, R. A. Brussel. Het Hof verzoekt den Landraad om het volk van Willem van Angeren te monstren en naar Bronckhorst te zenden, 21 Febr. 1582, ib. no. 4327.

5) Bijlage XLI.

6) Bijlage XLII.

toch de onderdanen van den heer van Anholt minder schade mogen hebben. Jakobs zwager Goswin van Raesfeldt is bevelhebber te Anholt, de ons reeds bekende rechtsgeleerde Dunsberg moet generaal-commissaris worden, om onnoodige moeilijkheden te bezweren. Groenlo blijft de sterkste basis voor de Spaanschen en alles wordt in 't werk gesteld om Anholt toch maar te ontzien 1).

Jakob is afwezig. De oude Dietrich van Bronckhorst-Batenburg te Rees ziet en begrijpt heel goed, dat van dit alles voor hem en voor Anholt toch geen heil is te verwachten. Hij wil, dat Anholt inderdaad ontzien wordt. In werkelijkheid staan bij Verdugo — hoezeer de officiële politieke houding van Parma tegenover Anholt ook in den vorm moge zijn — de persoonlijke en locale belangen dier heerlijkheid achter bij de directe belangen van den oorlog. Nauwelijks heeft Verdugo de boven aangediende maatregelen getroffen, waarvan de benoeming van Dunsberg als de verstandigste en misschien de belangrijkste beschouwd moet worden, of hij roept door tusschenkomst van Taxis Raesfeldt met al de troepen uit Anholt weg naar Varsseveld 2). Dietrich, in angst en zorgen, door toezeggingen op papier niet tevreden te stellen, ontvangt een opgewekten troostbrief van Raesfeldt 3).

De eigen soldaten te Bredevoort zijn echter ook niet in toom te houden; de drost van Bocholt beklaagt zich over den last, dien hij in zijn ambt van dit vendel ondervindt, bij Palyck van Marckeloeff en verklaart, dat hij zich tot zijn heer, den bisschop van Munster, zal moeten wenden; doch de Bredevoorters zelf ondervinden gelijken last en uit alles blijkt, dat de bezoldiging, ondanks alle goede en nieuwe maatregelen, alles te wenschen overlaat. De drost, die dit aan zijn heer Dietrich meldt, voegt er aan toe, dat de Staatschen ten getale van 300 man uit Doetinchem gevallen zijn en dat Dietrich, die nu zelf iets doen wil, zich dus niet op reis moge wagen of althans voor voldoende convooi zorgen moet 4). Reeds twee dagen later schrijft de bisschop, Johann Wilhelm, hertog van Gulik, hierover aan Jakob en eischt hij schadevergoeding en zekerheid, dat er een einde aan kome 5). Jakob, die in Oldenzaal ligt, beantwoordt dit schrijven met alle omzichtigheid 6); maar het euvel is moeilijk te verhelpen, zoodat ook Verdugo zelf, naar Oldenzaal teruggekeerd, boos wordt en verklaart, dat hij degenen, die onder zijn of Bronckhorsts bevel staan — in de eerste plaats soldaten — en die invallen doen in landen des Konings,

1) Verdugo aan Goswin van Raesfeldt 15 Dec. 1581 en 17 Dec. 1581, copie, Kriegs-akten no. 256, Bd. IV, F. S.-S. Arch.; het oordeel van Dietrich over Dunsberg heeft zich later in zeer ongunstigen zin gewijzigd.

2) Taxis aan Goswin van Raesfeldt, 19 Dec. 1581, copie, Kriegsakten no. 256, Bd. IV, F. S.-S. Arch.

3) Goswin van Raesfeldt te Anholt aan Dietrich van Bronckhorst, te Rees, 20 Dec. 1581, orig., Kriegsakten no. 256, Bd. IV, F. S.-S. Arch.

4) 4 Maart 1582, orig., Kriegsakten no. 256, Bd. IV, F. S.-S. Arch.

5) 6 Maart 1582, orig., Kriegsakten no. 256, Bd. IV, F. S.-S. Arch.

6) 19 Maart 1582, conc., Kriegsakten no. 256, Bd. IV, F. S.-S. Arch.

als vijanden zal beschouwen 1). De drost van Breedevoort, aan wien dit schrijven gericht was, kon echter weinig uitrichten, zooals nu voldoende gebleken was. Officiëren en manschappen van de vendels — of het regiment — bestaande uit Duitschers, waarover Schenck commandant is, wagen het, hem een dreigenden brief te zenden, waarin zij inlossing zijner beloften om hun te betalen eischen en ten slotte hem verdacht maken. Hunnerzijds wellicht terecht; voor Jakob onverdragelijk, en buitengewoon schadelijk.

De oorsprong van deze nieuwe moeilijkheden voor Anholt is te zoeken bij de boven 2) genoemde verovering van de schans bij Goor. Deelgerechtigd in den buit waren Schenck 3), Jakob van Bronckhorst-Batenburg, hopman Joost de Voocht van Ryneveldt en de opperkwartiermeester Joost Walraven. De mogelijkerwijze af te persen losgelden der krijgsgevangenen spelen in deze moeilijkheden de belangrijkste rol. Ieder der vier genoemde heeren ontving zijn deel aan geschut en officieren, behalve dat Walraven alleen geld zou ontvangen en Schenck geld van de gezamenlijke soldaten zou beuren, waarvan hij zijn deelgenooten moest medegeven. Inderdaad een opeenstapeling van kansen op twist, daar er overvraagd werd en niet betaald, terwijl van deze losgelden de troepen weder hun soldij moesten ontvangen. Hoewel Jakob zichzelf tegenover de aanspraak makende knechten en officieren tracht vrij te pleiten en hen naar Schenck te verwijzen, gelukt het hem niet, van hen af te komen; zij laten hem weten, dat hij niet met juristen, maar met soldaten te doen heeft 4)!

In één der hier aangehaalde brieven wordt gesproken van een Engelschen gezant, die op het kasteel te Breedevoort gevangen lag. Zijn geschiedenis gaat niet minder dan ruim twee jaren terug. Reeds op 22 Maart 1580 onderteekent koningin Elizabeth van Engeland een schrijven aan Jakob van Bronckhorst, waarin zij hem verzoekt dezen gezant, Daniël Rogers, uit zijn onverschuldigde gevangenschap vrij te laten 5). Daar komt echter niets van. Want — zooals Seyno van Dorth eerst op 19 Oct. d. a. v. als versch nieuws aan het Hof van Gelderland mededeelt — deze gezant, van Engeland op weg naar den Paltsgraaf Casimir, is door Schencks Blienbeeksche ruiters ge-

1) Orig., 13 April 1582, Kriegsakten no. 256, Bd. IV, F. S.-S. Arch.

2) Blz. 71.

3) Martin Schenck heeft begin Maart met zijn troepen te Boxmeer gelegen, vanwaar uit hij de schans aan den Rijn zou aanvallen; hij had de hulp van Haultepenne ingeroepen en vraagt 9 Maart aan Verdugo om 't Anholtsche leger, omdat dit tehuis toch niets kan uitrichten, 9 Maart 1582, orig., Kriegsakten no. 256, Bd. IV, F. S.-S. Arch.; dit is niet gekomen en Schenck is teruggekeerd.

4) Brieven aan Jakob van Bronckhorst van Schenck, Walraven, soldaten en officieren, 7 April—22 April 1582, orig., Kriegsakten no. 256, Bd. IV, F. S.-S. Arch. Ondertusschen is, naar het Hof aan den Landraad op 6 April 1582 meldt, Martin Schenck te Xanten met eenigen der zijnen gevangen genomen door soldaten van Hohensaxen en naar Geldern gebracht; men vraagt instructie, hoe met deze gevangenen te handelen, Corresp. de Gueldre et de Zutphen, no. 4365, R. A. Brussel.

5) Bijlage XLIII.

JAKOB VAN BRONCKHORST—BATENBURG.

Olieverfschilderij van onbekenden meester,
in het bezit van Z. D. H. den Vorst van Salm-Salm, te Anholt.

vangen gemaakt 1) op Kleefsch gebied en de Anholters beschouwen hem dus niet als hun gevangene. Als de Kleefsche regeering zich hierin mengt, beroept Jakob zich dan ook op dit feit: hij heeft aan Schenck, omdat deze in dienst van den koning van Spanje staat, toegestaan, den gevangene op zijn kosten te Breedevoort te bewaren; hem zelf laat het volkomen onverschillig, of de man losgelaten wordt of niet 2). Twee jaren lang hooren wij over dezen gezant niets meer; totdat eindelijk Parma zelf, die ook reeds van Kleefsche zijde om tusschenkomst is gevraagd 3), op verzoek van de Engelsche koningin, zich als vriend wendt tot Jakob, „coronnel d'ung Régiment pour le service de Sa Maïesté”, die thans wel over de vrijlating beslissen zal, daar Schenck — op het oogenblik zelf immers gevangen — wel nimmer in werkelijkheid de kosten dezer gevangenschap gedragen heeft; Parma pleit namens koningin Elizabeth voor verlaging van de onkostenrekening 4).

Thans breekt over Anholt het grootste oorlogsonheil los.

Jakob bevindt zich begin September bij zijn troepen, die aan het beleg van Lochem door Verdugo deelnemen. Hij schrijft van daar den roden dier maand geruststellend aan zijn gemalin 5), die zich ook thans over zijn krijsavonturen bezorgd maakt en daarmede aantoon, dat Jakob iets onderneemt, dat voor Anholt zelf en de belangen van zijn geslacht niet direct noodzakelijk was. Tien dagen later zou hij doodelijk gewond worden.

Aangaande het beleg van Lochem en de positie van Jakob van Bronckhorst daarbij hebben wij eenige zeer belangrijke bijzonderheden, die onze aandacht vragen, in de merkwaardige „Eenvoudige en waerachtige verclaringe” van Willem Reusinck, genaamd Cock, kamerdienaar van graaf Willem van den Bergh, — sinds November 1581 stadhouder van Gelderland —, afgelegd in November 1586 6). Cock tracht vooreerst duidelijk te maken, dat graaf Willem van genoemden datum af steeds in contact is geweest met Parma en de bedoeling heeft gehad, Gelderland aan 's Konings zijde te brengen. Dit is de hoofdbewering, op grond waarvan Tadama's gematigd oordeel over den graaf niet houdbaar blijkt 7). Van den Bergh staat wezenlijk onoprecht tegenover de Staten. Uit de verschillende gegevens, die Cock

1) Corresp. v. h. Hof met het kw. v. Zutphen, no. 5669, R. A. Arnhem.

2) Conc., 29 Oct. 1580, Krijsakten no. 256, Bd. III, F. S.-S. Arch.

3) De hertog van Kleef aan Parma, na 21 Sept. 1582, copie, Krijsakten no. 256, Bd. III, F. S.-S. Arch.

4) Bijlage XLIV, XLV en XLVI. In Bijlage XLI is sprake van een bepaalde commissie, die Parma aan Jakob gegeven had en die voor een zekeren termijn gold, 3 maanden, en verlengd werd. Vermoedelijk omvatte deze commissie meer dan alleen het bevelhebberschap.

5) Bijlage XLVIII; een voorlaatste brief van Jacob aan zijn gemalin, bijlage XLVII.

6) Uitgegeven door J. S. van Veen, De afval van Graaf Willem van den Berg in 1583, Gelre IV, 1902, blz. 229—259.

7) R. W. Tadama, Willem Graaf van den Berg en zijne tijdgenooten, Zutphen 1846, blz. 46 vv.

verstrekt, wijzen wij slechts op zijn mededeelingen over Van den Berghs incidenteele houding bij de inneming van Bronkhorst en Keppel 1), waarvan boven 2) sprake was. Ondanks deze gezindheid, die gemaakt heeft dat Van den Bergh een weerzinwekkend dubbelzinnige rol speelde in deze jaren, heeft er tusschen hem en de heeren te Anholt allerminst een vriendschappelijke verhouding bestaan. Wij zagen boven, hoe vijandig hun verkeer was, als de vendels van Jacob op Berghsch gebied hun onderhoud zochten, maar ook hoe de Berghschen zich in de dagen van Hegeman de Anholters tot vijanden maakten. Cock zegt ook daarvan, dat de heer van Anholt toen met ruiters en voetvolk in het Berghsche is gevallen 3), maar er is geen reden om dit zoo aan te nemen; veeleer hebben wij slechts te denken aan bedoelde strooptochten. De Bronckhorsten waren er allerminst op uit, onnoodige oorlogen te voeren. Het is de onvriendschappelijke verhouding tusschen beide huizen, al tijden lang bestaande, die slechts nieuwe prikkels ontvangt. Parma steunt Van den Bergh wel, maar is daarbij uiterst omzichtig om den Anholter, die immers openlijk in 's Konings dienst is, niet te prikkelen. Hier laten wij Tadama's oordeel gelden boven dat van Cock.

Cock geeft een bepaald feit op — dat waarschijnlijk in den z.g. boerenkrijg thuis behoort — dat de oorsprong zal zijn van de vijandschap tusschen Bergh en Anholt. Het doet alweder de oneerlijkheid van den graaf van den Bergh blijken. Wanneer het heeft plaats gehad, wordt niet verhaald en de gegevens ontbreken ons om de juistheid der bewering te toetsen. Maar als Cock, n. a. v. dat eene feit zegt: „want den graeff van den Berch oorsaek was, dat de heer van Anholt vyant [n.l. van de Staatsche partij] was geworden”, en dat dit het is „waerom de heer van Anholt aen des conincx zyde is gevallen” 4), dan ziet de kamerdienaar toch al te persoonlijk, te beperkt. Van welke waarde zijn inlichtingen ook mogen geschat worden, zijn gezichtskring is niet wijd genoeg, om ook het streven der Anholters te doorzien.

Hoe daarom te oordeelen over de voor ons oogenblikkelijk onderwerp voornaamste bijzonderheden, die dezelfde Cock geeft? Sprekende over het beleg van Lochem in 1582, in welke stad zich twee hunner zonen bevonden, vertelt hij, dat de graaf en de gravin van den Bergh zich buitengewoon ongerust maken, omdat de heer van Anholt bij de belegeraars is, hun persoonlijke vijand. Het is ook vooral om deze reden, dat zij Wttenham naar Emmerik zenden om hulp. Deze komt terug met het advies van Parma, dat de gravin aan haar broeder, den prins van Oranje, om ontzet moet vragen, waardoor de jonge graven zich uit de belegerde stad zouden kunnen werken; of anders „dat den graeff yemanden mochte toemaecten den heere van Anholt te doorschieten, want hy 't alleen was, die der stadts be-

1) Van Veen, a. w., blz. 238; vgl. Tadama, a. w., blz. 39. 2) Blz. 72, aant. 4.

3) Van Veen, a. w., blz. 240, § 12. 4) Van Veen, a. w., blz. 238.

legering vorderde". Mocht dit niet gelukken en mochten de Berghsche graven in gevangenschap geraken, dan zou Parma zelf hen opeischen, „dat alsoo de heer van Anholt synen moetwille aen d' selvige niet en sol gebruycken... De gravinne van den Bergh om ontseth schryvende, soo is de graeff van Hollack [Hohenlohe] met eenige Franchois en ander crijchsvolk gecommen, maer aeler dat ontseth quam, is de heer van Anholt geschoten, Godt weet hoe, ende aldus is de stadt Lochum ontseth" 1). Aldus Cock.

Cock weet dus niet te verhalen, dat Jakob van Bronckhorst-Batenburg inderdaad door moordenaarshand is gevallen. Vrijdag 21 September werd hij door een kogel getroffen. Dr. Van Veen, die het stuk van Cock uitgaf, acht het waarschijnlijk, dat deze kogel door een moordenaar is afgeschoten, en vergelijkt de woorden, waarin Van den Bergh den dood van Jakob aan het Hof meldt 2). Evenwel geeft deze schijnheilige brief niet meer zekerheid daaromtrent dan het relaas van Cock; hoewel de schrijver onbetrouwbaar is, moeten wij toch opmerken, dat zijn woorden althans opzet zelfs uitsluiten. Jakob heeft na getroffen te zijn nog geleefd; als hij heeft kunnen spreken, wat aan te nemen is, heeft hij toch zelf geen blijk gegeven van vermoeden van moordaanval. Evenmin zijn er gegevens, waaruit blijkt, dat zijn krijgsmakkers iets dergelijks opgemerkt hebben. En ook zijn vader en zijn weduwe beklagen zich daarover, voor zoover ons bekend, niet. Het moet toch onwaarschijnlijk geacht worden, dat een zoodanig welgeslaagde toeging in het geheel zelfs niet vermoed is geworden door de benadeelde partij. Van den Bergh sprak van „des von Anholtz blutdurstigen aufsatz gegen meinen soenen"; de veronderstelling ligt voor de hand, dat de vijandschap van Anholt tegen de Berghschen bij het beleg van Lochem door Van den Bergh meer is gevreesd dan dat zij Jakob van Bronckhorst prikkelde tot deelneming aan de belegering.

Zoo vond dan de zoon van den pandheer van Breedevoort zijn einde. In de linkerzijde gewond, is hij op het kasteel te Breedevoort gebracht en aldaar overleden 3), negen en twintig jaren oud. Hij liet drie kinderen na, Dietrich, geboren 24 Maart 1578, Elisabeth, geboren 12 Augustus 1579, en Johan Jakob, die zeer kort voor den dood zijns vaders geboren is, Februari 1582. Jakob is na zijn dood terstond overgebracht naar Anholt en aldaar op Maandag 24 September 1582 bijgezet 4).

1) Van Veen, a. w., blz. 238 v. Niet zonder belang is in dit verband, dat in den brief van Seyno van Dorth — weliswaar reeds van 1 Sept. — van Jakob van Bronckhorst in het geheel geen sprake is, Van Veen, Episode uit het beleg van Lochem (1582), Gelre VII, 1904, blz. 450—452.

2) A. w., blz. 232 en 233, aant. 1.

3) De Landraad aan het Hof, 24 Sept. 1582, Corresp. de Gueldre et de Zutphen, no. 4547, R. A. Brussel; volgens dit schrijven zou Jakob op Woensdag, dus 19 Sept., gewond zijn geworden en Vrijdag d. a. v. 's avonds om ongeveer 11 uur overleden; Stadh. Willem van den Bergh aan het Hof, 22 Sept. 1582, Corresp. de Gueldre et de Zutphen, no. 4542, postscriptum.

4) Johann von Raesfeldt von Ostendorf aan Gertrud von Milendonck, condoleantie en verontschuldiging van afwezigheid bij de begrafenis, 23 Sept. 1582, orig., Kriegsakten no. 256, F. S.-S. Arch.

De brief van rouwbeklag, dien Parma 11 October 1582 aan Jacobs weduwe zendt, getuigt van zooveel waardeering voor den gesneuvelde als dienaar en vazal des Konings alsook van persoonlijke sympathie, dat Cocks voorstelling, als zou het moordplan van Parma zijn uitgegaan, zonder dat andere argumenten voor de juistheid daarvan bijgebracht worden, op geloofwaardigheid geen aanspraak kan maken 1).

1) Bijlage XLIX.

GERTRUD VON MILENDONCK,
gemalin van Jakob van Bronckhorst-Batenburg. Olieverfschilderij van onbekenden
meester, in het bezit van Z. D. H. den Vorst van Salm-Salm, te Anholt.